

8. A vizsgálat kitért a név és a stílus összefüggéseire, valamint a nevek szövegbeli szerepének lázáros sajátosságaira.

A stílussal összefüggésben új fogalmat próbáltunk bevezetni. A *belehallás jelensége* terminus analógiájára állítottuk, hogy Lázár Ervinnél kimutatható a „belelátás jelensége” is. Véleményünk szerint ez azt jelenti, hogy az íráskép teremti meg a belőle fakadó névformát. Ehhez persze egy kicsit meg kell őrizni magunkban a gyermeki látásmódból valamennyit. A vizuális észlelési folyamatba olyan asszociáció lép be, amely a globális betűsort elemeiben is felfogja. Játékos megoldásokhoz vezetett ez a látásmód Lázár Ervinnél. A gyermekek közelsége, a gyermeknyelvi elszólások is inspirálhatták a következőket: *Áttentő Redáz* (rettentő ádáz) *Csakkincs király* (csak kincs), *Magadléna* (Magdaléna), *Ríz Tejbeg* (tejbegríz), *Zsebenci Klopédia* (zsebenciklopédia).

Megállapítottuk, hogy a tulajdonneveknek nemcsak a történetmondásban van szerepük, hanem a szerkezet fontos összetartó elemei is egyben. Lázár Ervin szövegeinek névterheltsége, a nevek sokszor redundáns szerepeltetése is ezt igazolta. Nevei sokfunkciósak, s a szövegkorpuszok minden szintjén kirajzolódnak. Tudatos névteremtő, s műveiben nagyobb hangsúlyt kapnak a nevek az átlagosnál. A személynevek szerkezetépítő, szövegkohéziós szerepet töltenek be. A történetmondást a nevek is inspirálják: név és történet harmonikusan illeszkedik egymáshoz.

9. Az írói neveket nehéz egzakt módon vizsgálni. A művek alapján összeállított adattár segítségével mégis kísérletet tettünk Lázár Ervin névrendszerének felállítására. A fikció ténye, az irodalmi mese műfajának névadási sajátosságai, az író mágikus realista szemlélete nyomán kipattanó nevek sokszor elmoszák a határokat az egyes névtípusok között. Valószínűleg ezt még fel is erősíti a lázári próza átpoetizáltsága.

A névtár anyagának rendezése természetesen egyedi megoldáshoz vezetett. Létrehozása mégsem hiábavaló, hiszen az adatok egységben kezelése mintát is adhat más szerzők névanyagának későbbi feldolgozásához, hibáinak megtalálása pedig előbbre viheti az írói nevek rendszerezésének kísérleteit.

SLÍZ MARIANN:
NÉVADÁS ÉS TÖRTÉNELEM: AZ ANJOU-KOR I. FELÉNEK
SZEMÉLYNEVEI I–II.

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelvstudomány

Budapest, 2010. I. 224 lap, II. 213 lap

Témavezető: Korompay Klára

Opponensek: Hajdú Mihály, Ördög Ferenc

Védés: 2010. október 15.

1. A disszertáció témája és célkitűzése. – A dolgozat a címben megjelölt, nyelvészek által kevésbé kutatott időszak személyneveivel foglalkozik. E nevek számos tudományág kutatásaihoz szolgáltathatnak fontos adatokat: a névtan mellett a nyelvtörténet, a helyesírás-történet és a történeti nyelvjáráskutatás, az irodalomtörténet, a művelődéstörténet, a népiségtörténet, a genealógia, valamint a település- és helytörténet is gyakran

fordul e jelentős forráscsoport felé; ugyanakkor a névadatok megbízható feldolgozása és vizsgálata nem lehetséges az említett tudományágak együttes bevonása nélkül.

A dolgozat témájából adódóan a forrásul használt 14. századi oklevelek mellett nyelvtörténeti, genealógiai, társadalom- és településtörténeti szakirodalomra támaszkodik. A nevek összegyűjtése nem célja, csupán eszköze a disszertációnak: az adatok feltárása és bemutatása mellett elsősorban az egyes jelenségek okaira kíván rávilágítani.

Az eddigi névgyűjtemények általában az Árpád-kori okleveles anyagokra támaszkodtak. BERRÁR JOLÁN 1952-es műve, a „Női neveink 1400-ig” (MNyTK. 80., Bp.) és általában a női nevekkal foglalkozó munkák ugyan nagyobb részben 14. századi forrásokon alapulnak, ez azonban pusztán kényszerűség volt: a korábbi oklevelekben igen kevés női név fordul elő. Míg tehát államiségünk első háromszáz évének névanyagát többen, különféle szempontok alapján is gyűjtötték és vizsgálták, addig a 14. és a későbbi századokkal kutatóink meglehetősen mostohán bántak.

Nyilvánvaló, hogy a nyelvtörténet számára általában a legfontosabbak az Árpád-kori nevek, hiszen (egy-két, az államalapítást megelőző időből származó külföldi forrást kivéve) ezek a legkorábbi adataink egy-egy névre, ráadásul szótörténeti szempontból is kiemelkedő értéket képviselnek. Emellett ez az egyetlen korszak, amelynek írásos forrásanyaga egy ember számára is áttekinthető mennyiségű, és szinte teljes egészében hozzáférhető nyomtatásban. Az Anjou-kortól kezdve már jóval több forrás áll rendelkezésünkre. Ezek nagy száma és „kései” volta egyrészt csökkenti jelentőségüket, másrészt még az eddig kiadottak áttekintése is meghaladja egyetlen ember erejét.

Ennek ellenére mind a nyelvészek, mind a történészek számára hasznos feldolgozni az Anjou-kor neveit, hiszen éppen ebből az anyagból nyerhetnénk a legtöbb információt az egyeleműről a kételemű nevekre való, akkoriban zajló áttérés folyamatáról, a korábban rendkívüli gazdagságú és tarkaságú magyar névállomány homogénebbé válásának üteméről, az egyházi neveknek a világiakkal szembeni térnyeréséről, ennek földrajzi és társadalmi vetületeiről, hátteréről.

Az oklevelek nagy mennyisége miatt a források körének szűkítésére volt szükség. Erre két lehetőség adódott: időben vagy térben. A kutatásnak egy adott országrészre vagy megyére való korlátozása nem bizonyult járható útnak, hiszen akkor le kellett volna mondani a nevek területi elterjedtségének vizsgálatáról. Ezért a mintegy 14 000 adatra kiterjedő korpusz csak az Anjou-kor első feléből, Károly Róbert uralkodásának idejéből (1301–1342) származó neveket tartalmaz, az elemzés azonban a korábbi gyűjtések és a szakirodalom alapján természetesen kitekint mind a késő Árpád-korra, mind pedig a Nagy Lajos-i korszakra, sőt a későbbi évszázadok névadására is.

A munka legfőbb forrása a hétkötetes „Anjoukori okmánytár” első négy, a tárgyalt időszakra vonatkozó kötete (Nagy Imre szerk., Bp., 1878–1884), mivel ennek gyűjtőköre az egész történeti Magyarország területére kiterjed. Ennél újabb és bőségesebb anyaggal szolgáló forrásunk mindössze egy van, az „Anjou-kori oklevéltár” folyamatosan bővülő sorozata, ez azonban többnyire csak regesztákat közöl, nem tartalmaz minden nevet, az egyházi neveket pedig átírja mai formájukba, ezért név- és nyelvtörténeti kutatásra az említett okmánytárnál kevésbé alkalmas. Emellett – bár lényegesen kisebb számban – szolgáltatott még adatot a „Hazai oklevéltár” (Nagy Imre et al. szerk., Bp., 1879) és két családi okmánytár (Héderváry és Károlyi) e korszakra eső anyaga. Az említett kiadványok helyenként hibás olvasatokat adnak, névmutatóik hiányosak, és gyakran tévesen azonosítanak egyes nem összetartozó neveket. Ezért az anyaggyűjtés során a gyanús

névadatokat minden esetben ellenőriztem a Magyar Országos Levéltárban, a hibás alakokat pedig természetesen javítottam.

Bár a kutatás a teljes Anjou-kori társadalom neveiről szándékozik keresztmetszetet adni, a források jellege ezt kevésbé teszi lehetővé: az Anjou-korban nem készült országos összeírás, így jobbágyok és parasztok nevei a nemesekénél sokkal kisebb számban maradtak fenn. Ezért a korpuszt kiegészíti az 1332–1337-es pápai tizedjegyzék, amely két egyházmegye kivételével a korabeli Magyarország összes egyházi személyének, az alsóbb társadalmi rétegekből származó alsópapságnak a neveit is tartalmazza, valamint több, még kiadatlan hegyaljai mezővárosi oklevél névanyaga.

2. A disszertáció felépítése és eredményei

2.1. Az első rész röviden áttekinti a történeti személynevek kutatásának eddigi eredményeit és jelentőségét. Arra törekszik, hogy feltárja a kutatók motivációit, céljait, a nevek iránti tudományos érdeklődés kialakulásának okait, a kutatás irányait és eszközeit, illetve más tudományokkal és tudományágakkal való kapcsolatait. A dolgozatban alkalmazott vizsgálati szempontok és módszerek némelyike ugyanis jelentős múltra tekinthet vissza (pl. genealógia, birtoklástörténet), vannak azonban olyanok is, amelyek – többnyire az érintkező tudományágak vagy paradigmák fiatal voltából következőleg – mindeddig nem, vagy csak legújabbban kerültek a névtudomány művelőinek látószögébe (pl. a pragmatika vagy a kognitív szemantika).

2.2. A második rész bemutatja a dolgozat céljait, módszereit, a gyűjtés idő- és térbeli határait, forrásait, szempontjait, majd részletesen tárgyalja a korpuszépítés nehézségeit (adathiány és -bőség, pontatlanságok és hamisítások). Ezt követik a feldolgozás feladatai és módszerei, a névviselő azonosításában, társadalmi hovatartozásának, életkorának, családi kapcsolatainak meghatározásában és helyhez kötésében adódó akadályok és lehetőségek. Mivel a szakirodalom terminológiaiag meglehetősen sokszínű, külön alfejezet tárgyalja a dolgozatban használt terminusokat (*egyénnev, megkülönböztető névelem, családnév, névszerkezet*).

2.3. A harmadik rész az egyénnevekre koncentrálna. Az adatok számszerű értékelése előtt módszertani kérdésekről esik szó: a név eredetének meghatározása és a névalakok összetartozásának megítélése ugyanis igen nagy körültekintést igénylő, gyakran több lehetséges megoldást eredményező feladat elé állítja a kutatókat. Az e fejezetben bemutatott problémák megoldása alapvetően befolyásolhatja a feldolgozás eredményeit (pl. a nevek besorolása egyik vagy másik eredet szerinti kategóriába).

A névanyag számszerű vizsgálata során a dolgozat bemutatja az egyes rétegek, vidékek és időszakok legjellemzőbb egyénneveit, valamint a férfi- és a női nevek eredet szerinti arányait az egyes területeken és a kutatott időszakon belül kialakított kisebb periódusokban. Kiemelt figyelmet szentel a magyar eredetű és a jövevénynevek közötti arány változásának, az egyes (eredet szerinti) kategóriák földrajzi és társadalmi elterjedtségének, folyamatosan reflektálva az Árpád-kori és a későbbi időszakokra jellemző, a szakirodalom által bemutatott állapotokra.

Az adatok elemzését a korpuszban előforduló névváltozatok áttekintése követi. A dolgozat kitér ezeknek az alakulásmódjaira, megterheltségüknek és változatosságuknak az

Árpád-korhoz képest megfigyelhető változásaira, valamint e változások jelentőségére a későbbi korszakok és névtípusok szempontjából.

A harmadik rész utolsó nagy fejezete az egyénnévadásban megfigyelhető tendenciákkal és szokásokkal, illetve a középkori névadás motivációival foglalkozik. Ezek közül bővebben is kitér a 14. század első felében virágzó szentkultuszoknak a névadásra gyakorolt befolyására, a királyi család és a magyarság névadása közötti kölcsönhatásra, valamint a lovagregények motiválta névadásra. Ezt követi a dinasztikus és nemzeti névadás jelenségének áttekintése.

2.4. A dolgozat utolsó nagy része a családnevek kialakulásával foglalkozik. Először általánosságban áttekinti a családnevek kialakulásának okait, illetve a folyamat időbeli alakulását, majd pedig azokat a módszertani kérdéseket tárgyalja részletesen, amelyek óhatatlanul felmerülnek a 14. századi névszerkezetek vizsgálata során. A megkülönböztető névelemek legfőbb típusainak ismertetését azon nyelvi és nyelven kívüli kritériumok bemutatása követi, amelyek segítségével a legtöbb esetben világosan elválasztható egymástól a körülírás, a megkülönböztető névelemes szerkezet és a családnév. Ezek között kiemelt szerepet kap a személynevet tartalmazó helynévi adatoknak a történeti személynév kutatásban való hasznosíthatósága, valamint a személynévi adatok számának a szerepe a megkülönböztető névelem típusának meghatározásában, a megkülönböztető névelem és a családnév elhatárolásában. E fejezet elméleti háttérként nagyban támaszkodik a kognitív nyelvészet elveire, ügyelve azonban a szemléleti keveredés elkerülésére.

A névszerkezetek feldolgozásának első szempontjaként a dolgozat megvizsgálja a 14. századi oklevélírási gyakorlatnak a családnevek kialakulására gyakorolt hatását. Az elemzés kiemelkedő szerepet tulajdonít a pragmatikai szempontoknak: az egy névszerkezetben előforduló megkülönböztető elemek száma, típusa és kapcsolódásuk sorrendje jelentős mértékben függ attól, hogy az oklevél kiadója, kedvezményezettjei és a benne említett személyek milyen méltóságot viselnek, mely társadalmi rétegbe tartoznak, illetve milyen képet igyekeznek sugallni magukról. A kommunikációs helyzet és a szövegkörnyezet szintén befolyásolja a névszerkezetet. A szöveg jellemzői, ezek közül is legerőteljesebben a koreferenciaviszonyok szintén nagymértékben meghatározzák, mikor milyen és mennyi megkülönböztető névelem kapcsolódik az egyénnévhez. A névviselő neme is befolyásolja a névszerkezet felépítését; ezért e rész külön kitér a nőket jelölő körülírásokra, a két nem névadatainak különbségeire, illetve ezek történelmi-társadalmi okaira.

Mivel az ugyanazon személyt megjelölő névszerkezetek egy oklevélen belül is változhatnak, a megkülönböztető névelemek körében nem lehet olyan jellegű, kvantitatív vizsgálatot végezni, mint az egyénnevek esetében. Egyedül a *dictus*-os és az egyelemű nevek társadalmi megoszlásának megfigyelésére van lehetőségünk; a dolgozat ezek alapján igyekszik következtetéseket levonni a családnevek kialakulásának idejére, illetve elterjedésük ütemére vonatkozólag.

2.5. A dolgozathoz külön kötetben névtár is kapcsolódik. Ennek előszava tartalmazza a korpusz elkészítésének elveit (pl. a név és a személy egysége, vagyis az egy személyt jelölő különböző névszerkezetek összekapcsolása közös alponthoz, a névviselők lehető legpontosabb azonosítása, az egy névegységbe tartozó különböző névalakok összekötése), az egyes névcikkek felépítését és az utalásrendszert.

3. Kitekintés. – Az adatok feldolgozása során számos kérdés maradt nyitva. Ezek közül a legalapvetőbb, hogy a látott névszerkezetek mennyiben tükrözik a valós, élőszóbeli névhasználatot, illetve mennyiben a lejegyzés jellegét. Ez természetesen nem válaszolható meg teljes biztonsággal. A névszerkezetek vizsgálata során számos jelét láthattuk annak, hogy a latin szövegben feltüntetett nevek inkább a hivatalos írásbeliség termékei, és távol állnak a mindennapi kommunikációban használt névalakoktól. Ugyanakkor az alapnév latin megfelelőjétől eltérő egyénnévvaltozatok (pl. *Peteu*, *Gyan*), valamint a megkülönböztető névelemek egyes típusai (pl. a *dictus*-os nevek, illetve a *dictus de*-vel kapcsolt helynevek) az élőszóbeli névhasználatnak a hivatalos írásbeliségbe való beszűrődésére utalnak.

A korpusz időhatárai nem teszik lehetővé a családnevek tömegessé válásának megfigyelését, ezért a jövőben mindenképpen szükséges lenne a gyűjtést kiterjeszteni legalább a 14. század második felére is. Ebből az időszakból ugyanis még kevesebb adattal rendelkezünk, a 15. századról azonban már több feldolgozás is született, így az időhatárok tágítása – bár területileg nem teljeskörűen – megteremthetné a folytonosságot a 14. század előtti és a 15. századdal kezdődő időszakot átfogó adattárak és vizsgálatok között. Különösen hasznos lehet ennek a korszaknak a névanyaga a névszerkezetek feltételezhető egyszerűsödésének, a latin kiegészítők eltűnésének, a családnevesülés végső szakaszának a megfigyelésében.

Tágíthatóak a gyűjtés keretei földrajzi és társadalmi értelemben is: a kevésbé adatolt területekről és társadalmi rétegekből újabb források bevonásával növelhetjük a nevek számát, pontosabbá téve ezzel az egyénnevek állományáról, az egyes rétegekre és vidékekre jellemző nevekről alkotott képünket.

**KANIZSAI MÁRIA: SZEMÉLYNÉVVIZSGÁLATOK A ZALAI
KAJ-HORVÁTOK KÖRÉBEN 1794-TŐL 1998-IG**

**Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szláv nyelvtudomány
Budapest, 2009. 161 lap**

Témavezető: Nyomárkay István

Opponensek: Vig István, Gadányi Károly

Védés: 2010. április 25.

1. A kutatás célja. – Kutatásom célja a Mura mentén élő horvát–magyar kétnyelvű beszélőközösség személyneveinek funkcionális, névgyakorisági és névhasználati szempontú vizsgálata az 1794–1998 közötti időszak egyházi anyakönyveiből merített 5039 névadatot tartalmazó adatbázis alapján.

A kutatási anyag időbeli határai lehetőséget adtak a kronologikus névtani, névélettani vizsgálatra, a kutatási terület, a vizsgált népcsoport kisebbségi jellege pedig szükségessé tette a szociolingvisztikai megközelítést. A legújabb szakirodalomból kiválasztott egzakt és statisztikai jellegű kutatási módszert komplex módon alkalmaztam egy eddig feldolgozatlan területen és anyagon.

Eredményeimmel egzakt tájékoztatást adok egy olyan magyarországi kisebbségi népcsoport személyneveinek használatáról és változásáról, amiről még nem készült átfogó és